

РЕЗЮМЕТА
на трудовете на
доц. д-р Иван Василев Христов

В конкурса за професор участвам с трудове, публикувани след придобиването на научната длъжност *доцент* през 1999 г. Изключение правят с. 55-66 от монографията, разглеждащи дискусията за метода с Варлаам, които трябваше да включат с оглед целостността на изследването. Те не са отразени в настоящата справка, не се вземат предвид при рецензирането и не участват в конкурса.

I. Приносни моменти в изучаването на християнската философия и Византийското богословие през XIV в. в монографията *Византийското богословие през XIV в. Дискурсът за Божествените енергии. Изток-Запад, С., 2016 г.*

A. Определяне мястото на дискурса за Божествените енергии във Византийското богословие през XIV в. Изучаването на историята на спора откроява проблем, който е смущавал противниците на учението за Божествените енергии. Те не го извеждат на преден план, но изглежда че той задава контекста, в който стоят критиките им срещу св. Григорий. Става дума за представянето на енергиите като **второто (другото) общо у Бога**, наред със същността (вж. *Вероопределението* на св. Григорий – Приложение 1, с. 246). Енергиите обаче се привличат за богословско обосноваване на исихазма и чрез тях се тълкува благодатното единение на човека с Бога. Така в *личното* отношение с Него се внася *безличен* елемент. Това обстоятелство, както и философските корени на някои от използваните понятия, предизвикат смущението, че става дума за инородна добавка, която няма основания в Писанието и е привнесена изкуствено от Палама. Изход от тази ситуация се търси в две насоки. Първо, противниците на св. Григорий отричат божествения нетварен характер на енергиите и по този начин отпада приложимостта им в мистическото богословие. Второ, те отричат статуса им на **второ общо**, като или ги отъждествяват с Божията същност, или ги представят като ипостасни и ако не конституиращи индивидуалността на Божествените Лица (това е тенденция в модерния антипаламизъм), то поне представляващи проява на тази индивидуалност. По такъв начин, тяхната мотивацията в спора се корени в самото византийско богословие и не е в пряка връзка с римокатолицизма. Към собствено византийските източници на антипаламизма отнасяме и т.нар. „византийски проторенесанс от XIII в.“, намерил привърженици не само сред хуманистично настроените интелектуалци, но дори сред някои монаси. Тук получава израз едно схващане за разумността като най-висше духовно достойние на човека, в което той достига богоуподобяване. Античния идеал за *humanitas* (стремящ се към многостранно разгръщане на човешките способности)

по един причудлив начин се смесва с библейското учение. Така, в противовес на мистическата традиция на Източната църква, съчетаването на философските занимания с управлението на държавата се оказва съвършенство, стоящо най-близко до божествения първообраз.

По такъв начин, от гледна точка на „византийския проторенесанс“ (и на някои съвременни изследователи), учението на св. Григорий Палама е *недостатъчно философично*, докато от гледна точка на онези, които са се смуждали от общия (имперсонален) характер на енергиите, то е *прекалено философично*.

Моето решение на проблема е в отнасянето на дискурса за енергиите към т.нар. *християнска философия*, под която разбирам особен пласт в богословието, прибягващ до елементи от философския език. Тези елементи са отвлечени, но те не представляват самостоятелен предмет, а са *външно изразно средство* за духовния опит, който е личен, мистичен и само се маркира от богословския дискурс.

В. Определяне на отношението на християнската философия към богословието и философията.

В монографията провеждам **нов подход** към християнската философия като интердисциплинарна област между богословие и философия, но **лежаща от страната на богословието**. Последното я отличава от религиозната философия, която също е интердисциплинарна, но остава в пределите на философията. Разграничителната черта между двете е в това, кои предрефлексивни достоверности доминират богомислието – дали тези на разума или на вярата. В първия случай се търси израз на духовния опит по начин, който формира особен „отвлечен“ пласт в богословието – това става със средствата на философския език. Във втория се извършва философска рефлексия над истините на вярата, протичаща според стандартите на ума. Така се отчита обстоятелството, че през Средните векове православие влага специфичен смисъл в думата *философия* – това е преди всичко любов към Бога (св. Йоан Дамаскин). В словосъчетания като „нашата философия“ (често използвано от св. Григорий Богослов) и „християнска философия“ християнската мъдрост се противопоставя на светската философия на елините. Съответно тя може да има значението както на *любомъдрие* (преуспяване по пътя на аскезата), така и на *разновидност на богословието*, използващо елементи от езика на философията. Последното е резултат от специфично тълкуване на пътя към богоуподобяването. Ако през първите векове под философия разбират *животът в Христа* (така че *философи*, т.е. следованици на Премъдростта са преди всичко монасите), с течение на времето се налага убеждението, че духовният опит (или поне пътят към него) може да търси израз чрез средствата на високата култура. С тази цел започват да прибягват до риторични похвати, до образи и модели на античната литература, а също до елементи от философския език. При

това обаче, доколкото водещ е именно духовният опит, а не достоверностите на ума, се остава в пределите на богословието. Това разбиране за *християнска философия* запазва баланса на различните елементи в богопознанието и не позволява буквално схващане на думата *философия* по отношение на обозначаващите така монаси и спорадично използващите тази дума свети Отци. Благодарение на него дискурсът за енергиите, може да се разглежда като част (както показва изследването – централна част) на византийското богословие през XIV в. Присъствието му в него е органично. То не представлява инороден елемент. Податки за него се съдържат в Писанието, а разгръщане получава в християнското Предание, от което то е неотделима част. Изследването подробно разглежда историята на споровете, свързани с учението за енергиите, както и неговото съборно утвърждаване.

С. Това тълкуване на въпроса за християнската философия е ключ към решаването и на други въпроси.

На исторически материал изследването дава отговор на още три въпроса, свързани с учението на св. Григорий Палама. Първият е свързан с особеното значение на духовната практика на исихастите. От една страна, поради своята мистична „отстраненост”, тя е привидно неутрална спрямо основните категории, на които се подчинява животът на християнина – истината и доброто. И двете се коренят в любовта. Упражняването на исихазма обаче е сякаш действие, нямащо отношение към изпълнението на Божиите заповеди и осъществяването на свободния избор на човека. То протича в уединение, извън общението с ближния, извън добротворияето и богопознанието (или поне – извън познанието на Бога с ума). На тази основа, както в миналото, така и днес паламизмът се представя като гарант за социалното оттегляне на Църквата, заради който тя обръща гръб на проблемите на ежедневието. Оттук идват обвиненията в обскурантизъм и антикултуралност. Нищо подобно – историята на спора показва социалната активност на паламитите и причастността им към въпросите на културната и верска идентичност на византийците. Достигането до мистичен опит за тях не означава обикновен отказ от активностите на ума, а преобразяване на човешкото естество и възнасяне над тях.

Второ, някои възприемат учението за божествените енергии като особен вид персонална мистика, защото отстоява духовна практика, протичаща не през време на евхаристийното богослужение, което е кульминация в мистическия живот на Църквата. Нещо повече – упражняването ѝ протича извън храма. При това тя се възприема като есхатологично събитие, като достигане до обожението в мистичен опит, което я прави равна на таинството на евхаристията. Напротив историческите данни в изследването показват, че духовната практика на исихастите е изцяло църковна. Тя е част от духовния живот на Църквата, макар да не протича в храма.

Трето, има и такива критици на св. Григорий, които смятат, че учението за Божествените енергии, в което те виждат пречка за интеграцията си с „цивилизования свят”, не е част от православната идентичност, така че то може и трябва да бъде изоставено. В противовес на тази нагласа изследването показва централната роля на това учение в православното учение за Бога, за богопознанието, за мистическия опит и обожението, както и в християнската антропология.

II. Приносни моменти в изследването на историята на паламитските спорове.

Въз основа на открити от мен документи доказвам, че паламитските спорове са оставили следа и в България. Изказвам също хипотеза за църковнополитическия контекст на отражението им у нас (вж. монографията, *Глава IV.4.в* и Приложение 6).

III. Приносни моменти в изследването на философския език в дискурса за енергиите.

- A.** Осъществено е уникално изследване, проследяващо предаването на философските термини на Аристотел на латински и старобългарски (вж. публ. 16). Въз основа на статистически анализ се правят заключения за вариативността и осмислеността на превода в двете традиции.
- B.** Уникален характер имат три интердисциплинарни изследвания върху славянските преводи на текстове, отнасящи се към Аристотеловата традиция и традицията на късния платонизъм (вж. публ. 3, 10, 15). Изучаване на философското терминообразуване ми позволиха да въведа принципа на *изоморфизма*, по-адекватно изразяващ подхода в първите преводи от този на *буквализма*.
- C.** Автентичното вникване в съдържанието на Аристотеловия философски език е осигурено с издаване на изворовите текстове. През 2008 г. съвместно с издателство “Захарий Стоянов” стартираха шесттомна поредица (общо в дванадесет части) със съчиненията на Аристотел. Изданието има научен характер и е уникално за България. За първи път античен автор се издава двуезично (на езика на оригинала и в български превод) с пространен научен апарат – коментар, индекси, библиография. Освен това, за първи път сред подобните издания коментарите системно преpraщат към новопубликуваните византийски коментатори на Аристотел, а интерпретацията на централните Аристотелови понятия се базира на оригиналната концепция на Михаил Ефески (Псевдо-Александър). Този подход беше въведен от мен в студията и бележките ми към гл. I-IX на първото издание на „Метафизика” (вж. публ. 9 и 14). През 2007-2009 г. бяха

публикувани логическите съчинения на Аристотел, т.нар. „Органон” (в конкурса участвам с авторските коментари, писани след 1999 г. – вж. публ. 12 и 13). Понастоящем приключва работата върху „Метафизика”, първата част от която (глави I-IX) ще излезе в края на текущата година.

- D.** В поредица от изследвания експонирам специфичното присъствие на философския език в този пласт на богословието, който е прието да се нарича *християнска философия* (вж. 1, 2, 5, 6, 8, 17, 18).

IV. Приносни моменти в изследването на Аристотеловата традиция на Балканите (вж. публ. 7).

Имам скромната заслуга за идентифицирането и първото описание на неизвестен за науката гръцки ръкопис, съхраняващ се в Народната библиотека в Пловдив. Той представлява коментар на Теофинос Коридалевс върху съчинения на Аристотел, направен в ракурса на две традиции – византийската и тази на падуанския аристотелизъм. Успях донякъде да проследя историята на ръкописа и да покажа, че той е служел като работна книга на Маркос Порфириопулос – един от изтъкнатите учители по философия на Балканите, при който (в Княжеската Академия в Букурещ) са се обучавали някои от дейците на българското Възраждане

V. Научно-приложни приноси

Тук отнасям изграждането на лексикални и терминологични бази данни, които са наистина уникални. Съставен е гръцко-старобългарски речник с 7933 записа, достъпен в интернет (вж. публ. 19). Във връзка с участието си в изданието на превода на Исая Серски на Ареопагитския корпус, публикувано в авторитетната поредица *Monumenta linguae Slavicae dialecti veteris*, t. LV 1 – 4.1-3 през 2011-2012 г., изградих база данни с 41543 записа. На тази основа създадох двата индекса (публ. 20 и 21), нямащи аналог в никое двуезично издание (публ. 20). Никога до този момент не е правен индекс *a tergo* на словоформите, групирани по граматически категории. Новост е и честотният индекс, който е не само по лемни, но и по семантичните съответствия към текста на оригинала (публ. 21).

СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИТЕ, ПРЕДСТАВЕНИ ЗА УЧАСТИЕ В КОНКУРСА

Книги

1. Византийското богословие през XIV в. (Дискурсът за Божествените енергии). „Изток-Запад”, С., 2016 г., 336 с., [ISBN 978-619-152-830-1]

Статии и студии

1. Demetrius Kydones. – in: Lagerlund, H. (Ed.) *Encyclopedia of Medieval Philosophy. Philosophy between 500 and 1500*, Springer 2011, pp. 256-258.
2. Neoplatonic Elements in the Writings of Patriarch Photius. – *The Ways of Byzantine Philosophy*, Ed. Mikonja Knežević, Sebastian Press: Alhambra, California, 2015, pp. 289-309 – (подобрана версия на българската ми публикация: Неоплатонически елементи в съчиненията на патриарх Фотий. – В: *Неоплатонизъм и християнство*, ч. II, *Византийската традиция*, "ЛИК", С., 2004, с. 79–108).
3. Lexical Morphology and Syntactic Formation of Philosophical Terms in the Translation of the Corpus Areopagiticum by the Starets Isaija – *Das Corpus des Dionysios Areiopagites in der slavischen Übersetzung von Starec Isaija (14. Jahrhundert). Monumenta linguae Slavae dialecti veteris*, t. LV 5, Weiher Verlag, Freiburg i. Br. und Russische Nationalbibliothek St. Petersburg, 2013, 536-566 (съвместно с А. Христова).
4. Political Philosophy, Byzantine – in: Lagerlund, H. (Ed.) *Encyclopedia of Medieval Philosophy. Philosophy between 500 and 1500*, Springer 2011, pp. 1051-1053.
5. Prochoros Kydones. – in: Lagerlund, H. (Ed.) *Encyclopedia of Medieval Philosophy. Philosophy between 500 and 1500*, Springer 2011, pp. 1076-1078.
6. Synergetic Aspects in St. Gregory of Nyssa's Teaching on the Salvation of Man. – Haithaller, Th. & Fr. Mali (eds.), *For Us and for Our Salvation. Soteriology East and West*, Tyrolia: Viena 2013, 103-111 – (подобрана версия на българската ми публикация: Синергията в учението на св. Григорий Нисийски. – *Архив за средновековна философия и култура*, Свитък XIX, „Изток-Запад”, С. 2013, с. 80-92).
7. The Greek Philosophical Codex № 265 in the Plovdiv Public Library. – *Rhizai* II.2 (2005), pp. 95-104.
8. The Two-Level Emanation of the Divine and the Plurality in Mystical Vision. – *Nomina divina. Colloquium Dionysiacum Pragense (Prag, den 30.-31. Oktober 2009)*, Hrsg. L. Karfikova / M. Havrda, Fribourg: Paulus-Verlag, 2011, pp. 42–49.
9. Бележки към кн. IV-IX на „Метафизика” от Аристотел. – *Аристотел, Метафизика*, „Сонм”, С. 2000, с. 319–351.
10. Гръцко-славянски лексикални паралели във философските глави от „Симеоновия сборник” и „Извор на знанието”. – Св. *Йоан Дамаскин, Извор на знанието*, т. 1, „Изток-Запад”, С., 2014, с. 335–380.
11. Кантовата интерпретация на логиката на Аристотел. – *Кант и Кантовата традиция в България*, С., 2001, с. 415–421.
12. Коментар на „Втора аналитика”. – *Аристотел, Съчинения в 6 тома, т. I, Органон, част II, „Захарий Стоянов”*, С. 2009, с. 643–687.
13. Коментар на „За софистическите опровержения”. – *Аристотел, Съчинения в 6 тома, т. I, Органон, част II, „Захарий Стоянов”*, С. 2009, с. 736–769.

14. Метафизиката в Аристотеловата „Метафизика”. – *Аристотел, Метафизика*, "Сонм", С. 2000, с. XLI–LXXX.
15. Понятийна структура и лингвистична характеристика на категориално-логическите термини във Философския трактат на Симеоновия сборник. – *Български философски преглед*, 3/2013, с. 15–61 (съвместно с А. Христова).
16. Сравнително изследване на превода на Аристотеловите философски термини на латински и в славянската традиция. – *Архив за средновековна философия и култура*, Свитък XIV, „Изток-Запад”, С. 2008, с. 335–376.
17. Темата за смъртта в учението на св. Максим Исповедник. – *Християнство и култура*, 81/2013, с. 14–19.
18. Християнският неоплатонизъм в корпуса на “Ареопагитиките”. – Неоплатонизъм и християнство. Гръцката традиция през III-VI в. „ЛИК”, С., 2002, с. 129–172.

Публикации на електронни носители и в интернет

19. *Средновековен гръцко-български речник*:
<https://e-medievalia.uni-sofia.bg/moodle/mod/data/view.php?id=1869>
20. Kirchenslavisch-griechische Frequenztafel. – *Das Corpus des Dionysios Areiopagites in der slavischen Übersetzung von Starec Isaija (14. Jahrhundert). Monumenta linguae Slavicae dialecti veteris*, t. LV 4.1-3, Weiher Verlag: Freiburg i. Br. und Russische Nationalbibliothek St. Petersburg, 2012 (на CD).
21. Verzeichnisse der kirchenslavischen flektierten Formen a tergo. – *Das Corpus des Dionysios Areiopagites in der slavischen Übersetzung von Starec Isaija (14. Jahrhundert). Monumenta linguae Slavicae dialecti veteris*, t. LV 4.1-3, Weiher Verlag: Freiburg i. Br. und Russische Nationalbibliothek St. Petersburg, 2012 (на CD).

София, 29.04.2016 г.

Подпис:

доц. д-р И. Христов